

Fig. 1. Den nuværende kirke, 1884, set fra syd (s. 2104). NE fot. 1978. - *The present church seen from south.*

SØNDER GALTEN KIRKE

FRAMLEV HERRED

Kirken, der indtil 1978 var *anneks* til Storring, havde samme ejendomsforhold som Stjær (s. 2087), før den 1767[1] blev solgt til grev Erhard Wedel-Friis; allerede 1776 tilhørte den sognemændene.[2] Kirken overgik til selveje 1.januar 1909.

Ifølge herredsbogen 1661[3] blev kirkens kalk og disk stjålet under svenskekrigene 1657-60. - 1715, i tiden under det skanderborgske rytterdistrikt, bad beboerne om at fa opstillet et pulpitur (se dette), fordi rytterne optog så megen plads, at der ikke var bænke til børn og tjenestefolk.[4] - Kirkeinspektøren, krigsråd Niels Friderich Morville, klagede 1728[5] over, at sognemændene var uvillige til at hente byggematerialer ved Tvilum ladegård og kirke til våbenhusets istandsættelse (sml. Framlev s. 2035).

Den middelalderlige kirke blev nedbrudt 1884 og afløst af den nuværende bygning.

Kirken fra 1884 ligger på den gamle kirkes plads midt i den tidligere landsby, der siden Århus-Hammel jernbanens anlæggelse i 1890'erne er vokset stærkt mod syd.

Kirkegården er udvidet adskillige gange: 1850[6] mod nord, frem til landevejen, 1920[7] mod syd

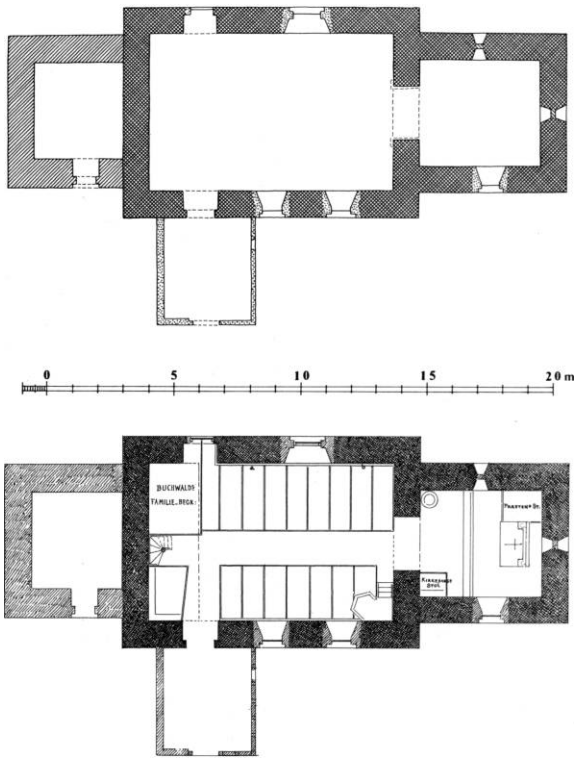

Fig. 2. Plan 1:300 af den romanske †kirke. Tegnet af Marianne Nielsen på grundlag af fig. 3. - *Plan 1:300 of the church demolished 1884.*

Fig. 3. Plan 1:300 af den romanske †kirke, ved V. Th. Walther 1881 (NM). - *Plan 1:300 of the church demolished 1884.*

og sidst, 1954 og 1981, mod sydøst. Den hegnes mod vest og nord af cementafdækkede kløvstensmure, der o. 1900 har afløst de gamle markstensdiger, hvoraf nu kun det østre er bevaret. To køreporte i vest lukkes med jerngitterfløje.

De gamle stendiger målte 1862[7] henholdsvis 64 og 78 alen i øst og vest og 74 og 81 alen i syd og nord. 1613/14[8] udbedrede to stenpikkere fra Hammel med fire karle det forfaldne gærde med 56 bondelæs kampesten. I 16-1700'rne[9] fandtes en tømret †port, overdækket med træ, og to låger, alle med smedede *†kirkeriste* i egetræsrammer. - Et †jernhalsbånd til gabestokken nævnes endnu 1862.[7]

Et bygningskompleks indeholdende konfirmandstuer, mødelokaler, redskabsrum og *ligkapel* var under opførelse 1982 øst for kirkegården (arkitekterne L. og E. Foldager Andersen, Ry). Det afløste et †kapel fra 1965 samme sted, der erstattede et †kapel fra o. 1900 syd for kirkegården. Det var i blank mur med skifertag og havde rundbuede åbninger og støttepiller i stil med kirken.

DEN NUVÆRENDE KIRKE er opført efter tegning af arkitekt Vilhelm Puck, Århus, der 1874 havde bygget valgmenighedskirken i Bering (Kolt sogn, Ning hrd.) og 1890 opførte en ny kirke i nabosognet Storring (s. 2066). Den består af tresidet afsluttet kor samt skib og tårn i vest, hvis underetage tjener som forhal.

Bygningen, som er holdt i den samme tørre, nyromanske stil som kirken i Bering, med hvilken den har stærke lighedstræk, er muret af røde teglsten over en sokkel af to skifter granit, det øverste med skråkant. Tagfladerne, der har små dekorative kviste, er tækket med skifer. Facaderne deles af aftrappede støttepiller og smykkes af rundbuefrise og tandsnitsgesims. Koret har to og skibet i alt otte rundbuede vinduer. Døren i tårnets vestmur dækkes af et granit-tympanon med indhugget »1884«. Tårnet afsluttes i en ottesidet overdel med rundbuede glamhuller og ottedelt pyramidespir - en arkitektonisk løsning som også Frijsenborg-bygmesteren Christen Kiilsgaard brugte ved ombygningen af Haurum kirke (Viborg amt) 1872, og som kgl. bygningsinspektør V. Th. Walther benyttede i Holme kirke (Ning hrd.) 1882.

Indvendig har skibet åben tagstol, hvilende på granitkonsoller, mens kor og tårnrum har fladt, brunbejdset bjælkeloft. Væggene, der blev hvidtet i 1960'erne, stod oprindelig med gule mursten med *kalkmalet †dekoration* (bladværk og geometriske figurer) under loftet, omkring vinduer og den runde korbue, hvis kragbånd (se disse) er overflyttet fra den nedbrudte kirke. I gulvet ligger gule og røde fliser.

DEN MIDDELALDERLIGE †KIRKE bestod ved nedrivningen 1884 af romansk kor og skib, hvortil der var føjet et sengotisk tårn i vest med over-

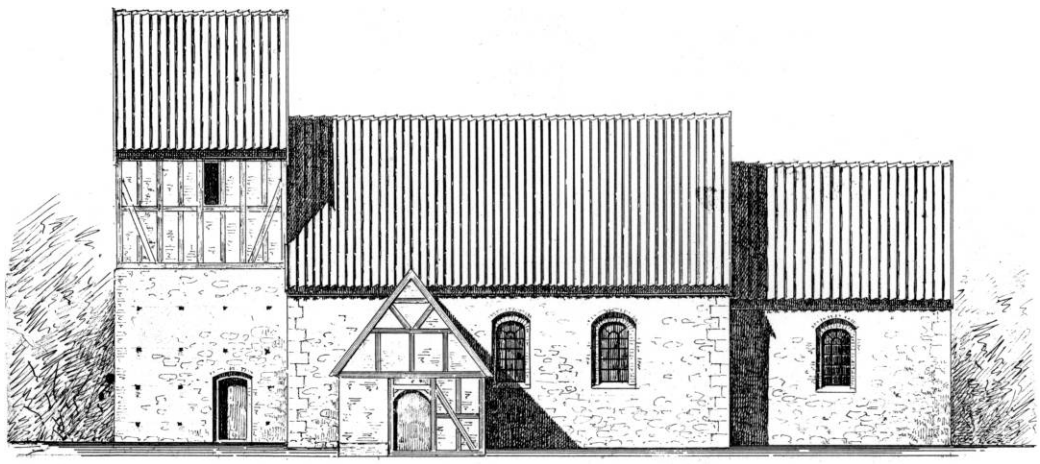

Fig. 4. Den romanske †kirke. Skitse 1:200 af kirkens søndre langside, ved V. Th. Walther 1881 (NM). - *The church demolished 1884. South long side.*

del af bindingsværk samt et våbenhus i syd, delvis af bindingsværk.

Den beskedne romanske kirke[10] var lidt mindre end Skørring og dermed herredets mindste. Skibet var to murtykkelser bredere end koret og udvendig nøjagtig dobbelt så langt som dette. Murene, som stod uden sokkel, var rejst af rå og kløvede *marksten* med tildannede *granitkvadre* i hjørner og omkring døre og vinduer. - Af de formodentlig retkantede *døre* var den søndre endnu i brug, mens den nordre var lukket i lysningen, hvor der ligesom i Storring og Stjær var indsat et lille vindue, 50x90 cm. I korets øst- og nordmur var der bevaret to oprindelige, rundbuede og smigede *vinduer,* begge tilmuret i den smalle lysning. Skibet har formodentlig haft to vinduer i hver langside; 1803[4] var der endnu to »små vinduer« i nord.

I det *indre* stod rummene med flade bjælkelofter. Den smalle, runde korbue, muret af granitkvadre, udgjorde en trediedel af triumfmuren. To reliefhugne *kragbånd* (fig. 5 og 6) er overflyttet til den nye kirke, hvor de er byttet rundt, så vangesiden nu vender mod skibet. De to sten med omløbende profil på undersiden og udsmykkede ender måler 102-6 cm i længden, svarende til en murtykkelse på ca. en meter. Den søndre (fig.6), nu indmuret i nord, smykkes af en omhyggeligt udført palmetranke,[11] mens den nordre (fig. 5), nu i syd, indeholder en akantusranke med rigt bladværk, der i varierede og enkle udgaver ses på kragbånd i bl.a. Lyngby (s. 1615), Holme og Tiset (Ning hrd.).

Tilføjelser og ændringer. I senmiddelalderen opførtes et tårn i vest, hvis øverste stokværk tidligt blev erstattet af bindingsværk. Et bindingsværks-våbenhus ved syddøren er nævnt første gang 1685,[12] men var formodentlig noget ældre.

Det reducerede *tårn* (fig. 4) var ligesom det i Storring uden forbindelse med kirkerummet og uden etageadskillelse. Det bestod i 17-1800'rne[13] af en 4,5 m høj, muret underdel med et overparti af bindingsværk. Den svære underdel var opført af teglsten med åbne bomhuller; indvendig var der brugt kampesten. I syd sad en fladbuet og falset dør. Bindingsværket, fornyet 1758[14] af murermestrene Cornelius Hansen og Christian Thomsen fra Fredericia (sml. Harlev s. 2013 med note 22), var trukket en smule tilbage fra murflugten og sluttede sig til skibets taggavl. Der var retkantede glamhuller til de tre sider; tårnet dækkedes af et teglhængt sadeltag med bindingsværksgavle i øst og vest.

Det lille, teglhængte *våbenhus* (fig. 4) var 1884 af bindingsværk med undtagelse af vestmuren. Der var en dør i syd, et lille vindue i øst og bræddeloft; gulvet var belagt med mursten. Søren tømmermand, Galten, reparerede taget 1685,[12] og tømmeret forbedredes 1727,[4] men

Fig. 5 og 6. Nordre og søndre korbuekragbånd (s. 2105), overflyttet fra den gamle kirke og ombyttet. NE fot. 1978. - *North and south string courses of the rood arch transferred from the old church and changed around.*

huset stod uden tag og tavl den følgende vinter, og først i efterhøsten 1728 blev der muret, »skelnet og dønniket« formodentlig på grund af sognemændenes vægring mod at hente mur- og tagsten i Tvilum (jfr. historik).[5] Allerede 1758[14] - i forbindelse med tårnarbejderne - måtte der igen hugges nyt tømmer. - Provsten henstillede 1872,[6] at byens brandsprøjte skulle fjernes fra våbenhuset.[15]

De overleverede kirkeregnskaber tillader os at følge en del af kirkens *vedligeholdelsesarbejder* i 1700'rne: 1693[9] aftaltes det med murermester Michel Lauritzen, Århus, at han skulle reparere kirken for 38 rdl.; 1700 udbedrede han skibets vestgavl. Murermester Niels Tenderup, også fra Århus, arbejdede 1716[16] på kirke og tårn, og 1718 kalkede Peder Steensen fra Farre. 1731[17] reparerede Hans Pedersen, Skanderborg, og 1743[14] spækkede murer Michel Højer fra Storring »tindingerne« dvs. kamtakkerne over skibets østgavl, der blev nedtaget 1758[14] i forbindelse med Fredericia-mestrene Cornelius Hansen og Christian Thomsens arbejder på tårn og våbenhus; i den anledning indkøbtes 5000 »dobbelte« flensborgsten og 3400 tagsten.

Ved nedbrydningen 1884 var den hvidkalkede kirke overalt tækket med vingetegl.[18] Det meste af skibets tag bestod 1715[4] af gamle, »hule tagsten«, dvs. munke og nonner, 1728 kaldet for »kattepander«. 1718/19[16] indkøbtes i Århus 164 hollandske tagsten til tårnet.

1872-73 indsattes rundbuede støbejernsvinduer i syd;[7] midt i skibets nordside var o. 1854[13] indrettet et stort vindue med trækarme.

Byggeriet 1884.[19] Provstesynet pålagde 1880[7] værgen inden næste år at fremlægge tegninger og overslag til en restaurering og udvidelse af kirken, der med sine 130 siddepladser forekom lille, men i øvrigt synes at have været i rimelig god stand. 2.juli 1881 besigtigede bygningsinspektør V. Th. Walther efter henstilling fra ministeriet kirken og fremkom kort efter med et forslag til en istandsættelse og ombygning, der i det store og hele bevarede kirken i dens daværende skikkelse.[20] Walthers »restauration« kom dog aldrig til udførelse, idet sogneboerne, efter at de først havde søgt at udsætte en istandsættelse, fandt det mere rimeligt at opføre en helt ny kirke frem for at restaurere den gamle; hvis der kom en religiøs vækkelse, ville den alligevel være for lille. Da denne tanke kunne støttes af både provst, biskop og bygningsinspektør, blev det i efteråret 1882 overdraget Vilhelm Puck[21] at tegne en ny kirke. Tegningerne indsendtes til ministeriet 17. marts 1883, som efter forskellige småændringer tiltrådte forslaget. Den gamle kirke blev nedbrudt tidligt i foråret 1884[22] og den nye indviet 9. nov. samme år.[7]

INVENTAR

Oversigt. Kirkens inventar er i hovedsagen samtidig med bygningen, fra 1884, og som denne tegnet af arkitekten Vilhelm Puck. Altertavlen er dog opstillet 1938, og farverne er gjort lysere. - Fra den nedrevne kirke er overført den romanske døbefont med dåbsfadet fra o. 1550, alterkalk og disk fra 1736 og lysekronen fra 1600'rnes 1. halvdel. De sidstnævnte genstande er ifølge testamente af 18. marts 1736 med efterfølgende fundats 1.januar 1754[23] skænket af den kgl. skov-, jagt- og sessionsskriver i Jylland og Fyn Bartram Buchwald og hustru, Margarete Arnkiel, der har beriget den gamle kirke med andet, som er forsvundet sammen med denne: †alterklæde med sølvkrucifiks, †knæleskammel til præsten og †pulpitur. Fra ægteparrets †åbne begravelse stammer en mindetavle og nogle våbner, derimod er deres tidstypiske epitaf overført til Museet på Koldinghus.

Alterbord (fig. 22), 1884, af eg, den kraftige bordplade støttet af nyromanske søjler; afrenset for farver. †*Alterbordet* i den nedrevne kirke var af kampesten,[7] ca. 180 cm bredt og ca. 120 cm dybt (jfr. fig. 3). Forsiden blev 1853 dækket af en umalet træbeklædning.

†*Alterklæder.* 1719[24] var alterbordet dækket af et »Cartuns« (bomulds) alterklæde og en lærredsdug. Det blev afløst af et rødt alterklæde med sølvgaloner og et krucifiks af massivt sølv, skænket efter 1736 af Margarete Arnkiel, enke efter Bartram Buchwald (jfr. ovenfor). Sølvkorset er forsvundet efter 1877,[7] da man ønskede klædet opfarvet og forsynet med nye sølvgaloner.

Altertavlen (fig. 22), 1938, er et fløjalterskab,[25] af eg, tegnet af arkitekterne M. B. Fritz og søn, Århus, med et *maleri* skænket 1913 (jfr. mindetavle) udført af Sophus Vermehren (1866-1950). Maleriet, i olie på lærred, 152x115 cm, der som motiv har Kristus: »Lader de små børn komme til mig«, er bagpå signeret »S. Vermehren 20-12-1913«. I fodfelt og fløje er på sort bund hvidmalede versalindskrifter, henholdsvis henvisende til maleriet og

Fig. 7. Romansk døbefont (s. 2110). M. Mackeprang fot. 1911. - *Romanesque baptismal font.*

Fig. 8 Alterkalk, skænket 1736 af kgl. skov-, jagt- og sessionsskriver Bartram Buchwald og hustru, Margarete Arnkiel (s. 2108). NE fot. 1978. - *Chalice donated 1736 by Bartram Buchwald and his wife Margarete Arnkiel.*

Fig. 9. Alterdisk, skænket 1736 sammen med kalken (fig. 8) (s. 2109). NE fot. 1978. - *Altar paten donated 1736 with the chalice.*

nadverindstiftelsesordene. - Ved tavlens oprindelige udformning var den kronet af fire små trekantgavle med oliemalede evangelistsymboler, på guldgrund, og med forskelligt farvede profillister; nu ophængt i tårnets næstøverste stokværk.

†*Altertavler.* 1) »I renæssancestil«, antagelig fra o. 1600 eller de første årtier herefter, 1862[7] beskrevet således: »et midtfelt (1773 påmalet Herrens korsfæstelse), tre små overfelter med inskription, spids«, dvs. med en trekantgavl (jfr. Stjær †tavle). 1881 udtalte Walther,[10] at »indfatningen« kunne restaureres og benyttes til et nyt og bedre billede.

2) 1884,[26] i nygotisk stil, med kolonnetter og fialer flankerende trekantgavl, hvorunder et rundbuet felt.[27] Et krucifiks fra altertavlen blev 1914 ophængt over korbuen;[6] det er måske identisk med det, der nu er anbragt i tårnets 2. stokværk: Den metalstøbte, »forsølvede« *Kristusfigur,* 71 cm høj, hænger på et trækors, 155x138 cm, med træskårne evangelistsymboler i korsarmsenderne; bag armene er påsat en stor cirkelskive med skårne blade på randen samt metalstråler fra glorieskiven.

Altersølv. Alterkalk og *disk,* skænket 1736 af Bartram Buchwald og hustru (jfr. ovenfor). Den 22 cm høje kalk (fig. 8) står på en ottesidet, let opadskrånende fodplade og har en ottedelt, ligeknækket fod; ved overgangen til det polygonale skaft, ligesom til de øvrige led, er små vandrette profilstave. Den fladovale knop, med reminiscenser af ældre stiltræk, har otte kraftigt fremspringende rudebosser (med trambulerede konturlinier på forsiden) og både på over- og underside små, opdrevne ruder mellem knoppens lodrette riller. Stort flat bæger dekoreret med tre graverede indskrifter, med skriveskrift, hver omkranset af graverede bladranker: 1) »Anno 1736 Gud til Ære og Kirken til Prydelse, Er til Galten Kir-Ke Givet denne Kalk og Disk af« 2) »Bartram Buckwalt Kongel-Mai[ts] Skou og Iagt Søsions(!) Skriver udi Iylland og Fyen og hans Kiere Hustrue, Margarete Aren-Kiel.« 3) »Iesu, Dig Skee Ævig Ære, For dit Ord og Reene Lære, og For dit Saa dyre Blod, Du paa Korset Flyde Lood.«

Fig. 10. Dåbsfad af messing, sydtysk arbejde fra o. 1550 (s. 2110). NE fot. 1978. - *Baptismal dish of brass. Made in South Germany c. 1550.*

Den samtidige *disk* (fig. 9), 15,5 cm i tvm., ret flad, med blødt forløbende overgang mellem bund og rand, har herpå en graveret indskrift med bogstaver svarende til kalkens: »Tak Iesu for dit Legeme, Du lood paa Korset Døde, Thi derved hver Een Troende, Blev frelst fra Ævig Møde.« Indskriften flankerer givernes initialer »BB - MA« (store skønskriftsbogstaver) indrammet af korslagte palmegrene omvundet med sløjfe forneden. Midt under bunden et næsten udpudset stempel, et tresidet skjold med to-tre bogstaver (?). Ifølge inventariet 1739[14] var kalk og disk da »fuldkommen forgyldt« og opbevaret i et †*foderal* betrukket med »Kardevan« (dvs. Korduan, fint læder af gedeskind).

†*Altersølv.* En *kalk* og *disk* af sølv samt en messehagel var før 1635 blevet stjålet af Mads Jespersen, der nævnte år blev henrettet for tyveri af bl.a. 14 kalke og diske fra jyske kirker.[28] En *kalk* og *disk* af sølv (måske det samme sæt?) blev stjålet under svenskekrigene 1657-60.[3] En †*kalk* og †*disk* af tin, med årstallet 1669,[23] blev 1734[29] omtalt som »mestendels ubrugeligt« og 1767 som gamle.[30]

Vinskummeske, 1904, med Københavns bystempel og mesterstemplet »A. F« i oval for A. Fleron?[31]

Oblatæske, 1865[7] anskaffet sammen med †*vinkande* og †*skal* fra Den kongelige Porcelænsfabrik, sort, med guldkors og -kanter.

Alterstager, o. 1900, af lyst messing, 42,5 cm høje, på sekskantet, skråfaset fod og med slankt, konisk skaft over riflet krave. Syvarmet *lysestage,* o. 1900. - †*Alterstager* af tin, omtalt 1661[3]-1862.[7]

**Røgelsekar* (fig. 11), romansk, af malm, 19,5 cm højt og 14,5 cm i tvm., firpasformet, på lav, konisk fod. Skålen har foroven en krans af gennembrudte røghuller og låget tilsvarende gennembrudt bladornamentik under de fire rundbuede felter. På toppen et centralanlæg med rundt midttårn kranset af trekvartcirkelformede kapeller, alle med murkvader-markeringer. Naglehul i øskenerne til de forsvundne bærestænger. Røgelsekarret, der nu findes i Købstadmuseet Den gamle By (inv. nr. 103), er oprindelig indkommet til det tidligere Århus museum, tilsyneladende fra S. Galten, men proveniensen er usikker.[32] - I kirkens regnskaber omtales 1681/82[12] et »ildkar« og 1767[30] »en

Fig. 11. Romansk *røgelsekar, måske fra S. Galten kirke, nu i Den gamle By (s. 2109). Ældre fot. i NM2. - *Romanesque censor, once perhaps in Galten church, now in Den Gamle By museum.*

gammel malmgryde til at hente ild i«, måske det ovenfor omtalte røgelsekar.

Messehagler. 1) Ny, fra Dansk paramenthandel, mørkerød silkebrokade med indvævet bladmønster. 2) 1906(?),[7] mørkerød fløjl med smalle, sølvgaloner og et senere påsat, guldgaloneret rygkors. Nu ude af brug. †*Messehagler.* 1719[23] omtales en gammel, rød plysses hagel, der 1749/50[14] blev erstattet af en tilsvarende for 23 rdl. 58 sk. Ifølge 1862-inventariet var haglen af rødt fløjl med sølvbræmmer, men ønskedes 1877 opfarvet og forsynet med nye galoner.[7]

Alterskranke, 1884, halvrund, med nyromanske egesøjler og profileret håndliste. †*Alterskranke.* 1745/46[14] nævnes »tralværket« i koret; det stod malet 1803[4] og var opstillet tværs over koret (jfr. fig. 3). Præstens †*knæleskammel,* betrukket med rødt fløjl, var skænket af Bartam Buchwald og hustru.[7]

Døbefont (fig. 7), romansk, af granit, kummen, 83 cm i tvm. og 26 cm dyb, af grovkornet, rødlig granit, foden mere finkornet, lys, grårød. Ifølge Mackeprang (Døbefonte s. 234ff.) tilhører den de østjyske løvefontes klassiske type og har givet navn til den såkaldte »Galtengruppe«, med de nærmeste paralleller i Skørring (s. 1934) og Skovby (s. 1978).

Foden er gruppens vanlige, med samme kraftige fuglemotiv på de tre sider og en løve på den fjerde. På hjørnerne vinkeldannede menneskehoveder med vifteformet hår strøget opad mod fodens overside. Kummen har under en kvartrundstav med øvre platte en reliefudsmykning med fire løver anbragt efter hinanden, hver med sit 4,5 cm fremspringende mandshoved, set en face. Det midtdelte, rillede hår falder ned langs hovedets sider som en krave. Herunder ses dyrets løftede pote, i de tre tilfælde med kløer, det fjerde formet som en femfingret hånd. Halerne, der går mellem benene og op over ryggen, danner en varieret udformet palmet. - 1830[33] ønskede man at fa fonten malet eller pudset og 1872[6] at fa den renset igen, hvilket skete tre år efter.[7] Fonten blev efter 1828[34] anbragt i koret i det nordvestre hjørne (jfr. fig. 3). I den nye kirke blev den opstillet under korbuen mod nord.

Dåbsfad (fig. 10), o. 1550, af messing, sydtysk arbejde; 39,5 cm i tvm., ca. 5 cm dybt og med en 4,5 cm smal rand. De stemplede ornamenter på randen og den drevne og ciselerede fremstilling af Syndefaldet i bunden, omgivet af en næsten udpudset minuskelremse, svarer helt til S. Årslev-fadets (s. 1557); ligesom dette er det anbragt på en flad messingkrans. - 1701[35] manglede fonten et bækken, og 1715[4] ønskede man derfor anskaffet et af kobber eller messing. Et messingbækken, det nu anvendte, indkøbtes 1718/19[16] for 2 sl. dl. 1 mk.

Dåbskande, skænket 1936, af lyst messing, 32 cm høj, svarende til Storrings.

Prædikestol, 1884, af eg, stående på aftrappet granitsokkel med bærestolpe af fire koblede søjler svarende til alterbordet og -skranken. De seks fag har fladbuede fyldinger mellem hjørnekolonnetter under høje vandnæseprofiler; gesimsen støttes af kraftige krumknægte. Opgang, med fyldingspanel forneden, langs triumfvæggen. Stolen nu helt afrenset for farver, men spor af rødt, grønt og sort på rammeværk og søjler; opgangens panel grålmalet forneden, hvidt foroven.

†*Prædikestol*[36] og *himmel,* 1604, havde ifølge synsprotokollen 1862[7] fem malede felter og lidt snitværk samt en lignende himmel. På stolen stod årstallet »1604« og på opgangen ved triumfvæggen (jfr. fig. 3) »1654«. 1877[7] ønskede man et grundigt eftersyn, antagelig med henblik på istandsættelse, men i stedet kasseredes stolen samtidig med kirkens nedrivning.

Stolestader, 1884, ganske svarende til Storrings (s. 2074); lysgråmalede, tidligere brunferniserede.[37]

†*Stoleværk* i den gamle kirke. 1702[9] »blev kostet på kirken nye, indlukkede stole (dvs. med døre), da de gamle var ganske ruinerede«. De var af fyr og udført af snedker Daniel Sørensen for 30 sl. dl.; Niels Andersen leverede beslag til 17 stole. 1803[4] nævnes, at de var malet ligesom †*præste-* og †*degnestolen,* der stod henholdsvis i korets nordøstre og sydvestre hjørne (jfr. fig. 3). Ifølge en skitse af V. Th. Walther 1881[10] var gavlene glatte, med udsavet topstykke af form som et rudimentært trekløver, hvor de to

Fig. 12. Indre, set mod øst. NE fot. 1978. - *Interior looking east.*

mindre blade forneden dannede endestykker for en art frisefelt angivet ved to rækker neglesnit.

En †*lukket stol,* måske tilhørende familien Buchwald?, i skibets sydvestre hjørne under pulpituret (jfr. fig. 3), havde 1881[10] plads til seks personer.

†*Kirkekiste* til messeklæderne, tidligst omtalt 1681/82,[12] var af eg og jernbeslået.[16] 1853[6] stod den endnu i koret, men ønskedes da fjernet fra kirken.

Pengebøsse, o. 1900, af sortmalet blik; hvidmalet fraktur: »Til de Fattige«. Ved indgangen på skibets vestvæg.

Pulpitur i vest, 1884, forsidens fyldingspanel svarende til prædikestolen. Oprindelig to lukkede opgange, 1936 erstattet af én.

†*Pulpitur.*[38] 1715[4] ansøgtes øvrighed og patron om tilladelse til at bygge et lidet pulpitur i vest (jfr. s. 2103). Opførelsen blev amidlertid ikke til noget, før Bartram Buchwald i sit føromtalte testamente 1736 skænkede et pulpitur, der stod færdigt 1741.[23] Ifølge Walther[10] var pulpituret i kirkens vestende bygget helt ud over indgangen til våbenhuset og med adgang ad en vindeltrappe midt for vestvæggen (jfr. fig. 3). Det lave brystværn bestod af et »trætralværk«, der 1803[4] omtales som malet. Pulpituret gav plads til to række stole.[7]

Orgel, leveret 1909 af A. C. Zachariasen, Århus[39] (jfr. mindetavle). Ombygget 1929 af samme (svellekasse etableret). Ét manual med fem stemmer. Disposition: Bordone 16', Principale 8', Rørfløjte 8', Salicionale 8', Ottava 4', svelle. Pneumatisk aktion, keglevindlade. På pulpitur i skibets vestende, østvendt facade med piber af sølvbronzeret zink; spillebord i orgelhusets nordside.

Salmenummertavler, nyere. 1) Højt, smalt bræt med søm til ophængningstal af metal; på

Fig. 13. Detalje fra *epitaf (jfr. fig. 14), med det afdøde ægtepar ved korsets fod (s. 2112). LL fot. 1981. - *Detail from sepulchral tablet with the deceased couple at the foot of the cross (cf. fig. 14).*

triumfvæggens nordre del. 2) Bred, lav tavle flankeret af rosetprydede søjlestave og med to vandrette felter til indskudsbrikker med hvidmalede tal. Nu ude af brug, men antagelig en af de tre tavler, der omtales i inventariet 1862.[7]

Kirkestævnetavle, nyere, rektangulær trætavle, 32x47 cm, med svejfet udsavet topstykke; sortmalet, med hvid frakturindskrift: »Kirkestævne« under to cirkelkors. Nu ophængt i tårnets næstøverste stokværk.

Mindetavle. »Aar 1909 skænkede Købmand Frederik Carl Christian Johansen Baune, Aarhus, Kirken her i hans Fødeby Orgelet og Aar 1913 Alterbilledet. I taknemmelig Erindring herom blev denne Tavle sat.« Hvid marmorplade, 34x63 cm, med sortmalede reliefversaler; opsat på sydvæggen i tårnets næstøverste stokværk.

Lysekroner. 1) 1600'rnes 1.halvdel, men ifølge fundats 1754 skænket af Margarete Arnkiel i overensstemmelse med hendes 1736 afdøde ægtemands ønske (jfr. s. 2111). Samtidig var der hensat et beløb til indkøb af tællelys.[40] - Lille, seksarmet krone, hvis profilerede skaft har kugleled, flakt ørn som topfigur samt stor hængekugle med profileret knop. De nedadbøjede arme, omdannet i forbindelse med indlægningen af elektrisk lys 1914,[41] har delfinformet midtled og i de indre slyng flade mands- og kvindehoveder i profil. Foroven tre små S-formede prydarme. Ophængt i koret. 2-3) »Givet til Galten Kirke 1914«. To ens, af lyst messing, med 2x8 lysearme, stor, midtdelt hængekugle og lang, riflet ophængsstang med øvre krave. Ophængt i skibet.

Klokker. 1) Støbt 1972 af Paccard, Frankrig, [nr.] 290; 80 cm i tvm. Indskrift på klokkelegemet. 2) »Omstøbt aar 1884 hos Chr. Christensens enke. Aarhus«; 66 cm i tvm. Indskrift med reliefversaler over slagkanten. Nu anbragt, ude af brug, på granitsokkel med indhuggede årstal »1886(!) - 1973«, på kirkegården ved tårnets sydside.

†*Klokker.* 1) Ved klokkeskatten 1528[42] afleveredes en klokke i to stykker, der vejede 2½ skippund og 2 lispund, noget af jernfanget (tilbehøret), men ingen knebel. 2) 1862[7] omtales den daværende klokke som »noget gammel, dog uden årstal«, men med en til dels ulæselig inskription. Siden 1661[3] nævner regnskaberne en klokke ophængt i tårnet.

Klokkestol, 1884, af eg, istandsat 1972. En lille vuggebom og svingarm til klokke nr. 2 ligger nu i klokkestokværket.

GRAVMINDER

**Epitaf* (fig. 14), opsat mellem 1736 og 1741[23] af Margarete Arnkiel over hendes mand Bartram Buchwald, †1736 (sml. †åben begravelse, mindetavle m.m.). Det store epitaf, af eg, er et figurrigt billedskærerarbejde svarende til epitaf nr. 3 i Storring (s. 2080) og antagelig fra samme værksted. Opbygningen er i hovedsagen den samme, figurernes antal dog større ligesom deres allegoriske betydning anderledes, til dels præget af pietistisk fromhed. En engel holder det ovale midtfelt, der er indrammet af klokkeblomster og omgivet af englebørn. Det centrale motiv er friskårne figurer af den Korsfæstede, hvorunder det knælende, ovenfor omtalte ægtepar (fig. 13); manden, med allongepa-

Fig. 14. *Epitaf, opsat af Margarete Arnkiel over hendes ægtemand Bartram Buchwald, †1736. Prøveoplægning før ophængningen på museet på Koldinghus. De to svævende engle oven på draperiet hører til mindetavlen (fig. 17) (s. 2112). M. Mackeprang fot. 1911. - *Sepulchral tablet set up by Margarete Arnkiel for her husband Bartram Buchwald, †1736. Trial assembly before hanging at the Museum at Koldinghus. The two hovering angels above the drapery come from the memorial tablet (fig. 17).*

ryk, omfavner Kristi fødder og kors, mens hustruen (som en anden Maria) sørgende holder en flig af sit hovedklæde op til øjet. To englebørn, stående på konsoller på postamentet, holder opslået bog i den ene hånd, mens de med den anden hånd henholdsvis peger op mod Kristus og opfanger blodstrålen fra hans side i en (ny) kalk.[43] På krongesimsen flankerer basunblæsende engle den opstandne Kristus (med ny sejrsfane). Ved hans side har stået to mindre kjortelklædte dydefigurer,[44] Retfærd, med vægt, og Håbet, med anker og due, således som det ses på fig. 14.

Epitafiet, der siden 1911 findes på Museet på

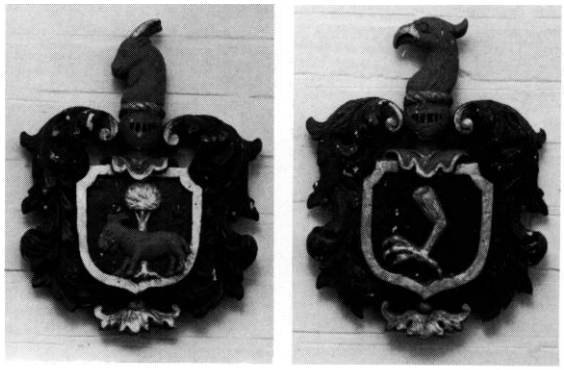

Fig. 15 og 16. Bartram Buchwald og Margarete Arnkiels våbenskjolde, oprindelig anbragt på gitter til †åben begravelse (s. 2115). NE fot. 1978. - *The armorial bearings of Bartram Buchwald and Margarete Arnkiel, originally placed on the lattice work to the free standing †tomb.*

Fig. 17. Mindetavle, o. 1740, fra †åben begravelse for Bartram Buchwald og hustru. Oprindelig holdt af to svævende *engle, (jfr. fig. 14), nu på Museet på Koldinghus (s. 2115). NE fot. 1978. - *Memorial tablet, c. 1740, from free standing tomb of Bartram Buchwald and his wife. It was originally supported by two hovering angels (cf. fig. 14). Now at Koldinghus museum.*

Koldinghus (inv. nr. 13568),[45] fik før ophængningen her »de værste mangler« restaureret ved hjælp af gips;[46] samtidig har man formodentlig foretaget en nødtørftig udbedring af farverne. Den oprindelige staffering beskrives 1881 af Walther[10] som illuderende sten, kun enkelte partier havde brogede farver. Ifølge Henry Petersen var epitafiet hvidmalet, med rig forgyldning, hvoraf rester ses på fig. 14. I englenes hvidmalede bøger står med sort skriveskrift: »See det Guds Lam som bar al Werdens Synder« og »Christi Blod Renser os af alle Wore Synder«. På hængestykkets ovale skriftfelt kunne man endnu 1885 læse sidste stavelse af navnet (Buch)wald samt enkelte ord: »Gud til Ære ... Pryd ...« og omkring tavlen(?) »... efter min Død ...«, måske en henvisning til afdødes øvrige gaver til kirken efter testamentet 1736 og fundats af 1. jan. 1754,[23] hvorefter et beløb tillige hensattes til vedligeholdelse af epitaf og begravelse. - I den tidligere kirke hang epitafiet[47] vestligt på skibets nordvæg, tæt ved den †åbne begravelse (jfr. fig. 3, a).

†*Epitaf.* O. 1641 (?). Snitværksarbejde med maleri i »renæssancestil«,[48] over Johanne Knudsdatter og hendes to ægtefæller »Erlig og velagte Mand, Sl. Lauritz Pedersen, som bode og døde her i Byen A(nn)o 1641 den 5. Augusti hans alders 54 Aar. A(nn)o 1618 døde Jens Jenssen og hviler i Morslet (Mårslet) Kierke, hans alder 70 Aar med deres Kiære Huustrue Johan(!) Knuds datter, som døde i Hendes alder 65 Aar 3 uger 5 dage ...«. - Oven over den oprindelige indskrift var malet en tilføjelse vedrørende en »renovering« og staffering: (»Ligeledes haver Knud Jensøn Sogne-foged og Kierke-værger udi Galthen tillige med sin Elskelige Kiære Broder Niels Jensøn, dend anden Kierke-værge ibid., som Descendenter i 4de Leed, Guds Huus til Zirat og Prydelse, og disse deres Sl. Forfædre til skyldigste Ære-Minde, ladet dette Epitaphium paa deres Bekostning renovere og paa nye fra Grunden af mahle og staffere, den 26de Julii Anno 1762«).

Epitafiet bestod af et maleri på træ[10] af den Korsfæstede »i en kolossal ramme med søjler ved siderne, topstykke og vinger«.[48] Den gengivne indskrift stod »nederst«. I den gamle kirke hang det østligst på skibets nordvæg (jfr. fig. 3, b). Efter nedrivningen opbevaredes det først hos kirkeværgen, siden på sprøjtehusets loft. 1885 anså man det for let at restaurere og bevaringsværdigt, men det er alligevel forsvundet efter 1894.[49]

En †*åben begravelse* (†gravkapel) for familien Buchwald blev mellem 1736 og -41 indrettet i skibets nordvestre hjørne efter Buchwalds te-

stamente 1736.[23] Begravelsen var skilt fra kirkerummet ved et »gennembrudt panelværk«,[10] malet og med en dør.[6] På panelet var anbragt en mindetavle, holdt af to *engle, samt to våbner, alle dele endnu bevaret.

Mindetavlen (fig. 17), udskåret i ét stykke egetræ, 98x134 cm, består af en let hvælvet, oval plade indrammet af et knækket bånd med akantusblade, der foroven bærer en krone, forneden delvis dækker to krydsende palmegrene. Både den brogede staffering og indskriften er fornyet flere gange.[50] Indskriften står med sort skriveskrift på hvid bund: »Her indenfor hviler vad Iordisk var af den nu Salige Bartram Buchwaldt, fordom Kongelig Skov-lagt og Sessions-Skriver over Jylland-Fyen. Født i Østtoft Sogn i Laaland den 12. August 1669, død den 5te April 1736 her i sønder Galten med sind(!) Elskelige Hustrue, Salig Md. Margrete Arenkild, født i Toldsted i Synder Jylland, og blev her begravet i hindes Alder 70 Aar, samt hindes kjære Søster Jmf. Marine Arenkild, som og her blev begravet i hindes Alder 64 Aar.« - Et vers afslutter:

»I stelle(!) Fromhed har de samtligen levet,
Retsind og Kjærlighed stod dem i Hjærtet skrevet,
Tolmodighed(!) og Tro har prydet deres Aar,
Iklædt Retfærdighed de nu for Tronen staaer.«

Skrifttavlen har rimeligvis været holdt af to svævende **englebørn,*[48] der nu findes på Museet på Koldinghus (inv. nr. 13570-71), indkommet sammen med Buchwalds epitaf (se ovenfor), hvorpå de fejlagtigt er anbragt, på draperiet, på fig. 14. I de nedadrakte hænder holder de tidstypiske dødssymboler, henholdsvis kranium og (nyt) timeglas. Deres legemsfarve er gråhvid, draperi og kranium forgyldt.

De to *våbenskjolde* (fig. 15 og 16), ca. 32 cm høje, skåret i blødt træ, med borgerlige våbener for Buchwald (et såkaldt talende våben: Bock-Wald) og Arnkiel. Bukke-hjelmtegnet er nyskåret efter 1885.[48] Guld og farver er gentagne gange opfrisket ligesom på skrifttavlen. - Mindetavle og våbenskjolde er nu ophængt på skibets vestvæg; 1885 blev de anbragt i vægblændingen bag altret.

Fig. 18. Gravsten nr. 3, o. 1780-1800, rimeligvis fra billedhuggeren Jens Hiernøes værksted i Horsens (s. 2116). NE fot. 1978. - *Tombstone no.3, c. 1780-1800, probably from the workshop in Horsens of the sculptor Jens Hiernøe.*

De tre †*kister,* der rummede Bartram Buchwald, hans hustru Margarete Arnkiel og dennes søster Marine Arnkiel,[23] og som stod fremme i den åbne begravelse, havde »efter sigende« på låget skrifttavler af træ af form som oprullede pergamentblade. Kisterne blev 1884 nedsat under koret i den nye kirke.[48]

Gravsten. 1) O. 1650. Grå kalksten, 167x125 cm, personaliaindskriften helt bortslidt. Inden for en ramme, der bærer en religiøs indskrift med reliefversaler, har stenen hjørnecirkler med de siddende evangelister. Under et fladbuet bueslag, støttet i siderne af store volutkonsoller, ses den opstandne Kristus med sejrsfanen stående mellem to store, profilvendte kranier oven på sin kiste-grav - et motiv der genfindes på sten nr. 3 i Skørring (s. 1938). Kisten

Fig. 19. Gravsten nr. 2, over Søren Frandsen, Galten, og hustru Maren Madsdatter, †1695 (s. 2116). NE fot. 1978. - *Tombstone no.2 for Søren Frandsen, Galten, and his wife, Maren Madsdatter, †1695.*

hviler på det rektangulære skriftfelt, der forneden har bueindsnit for evangelistcirklerne. 1905 opsat mod muren i korets nordøstre hjørne.[7]

2) (Fig. 19-21). O. 1695. Figursten over Søren Frandsøn, f. i Galten, »boede der og døde • «, med sin hustru Maren Madsdatter, f. i Labing, †1695, i sin alders 56. år; de levede i ægteskab 31 år og velsignedes med tre sønner og fire døtre.

Lysgrå kalksten, 220x116 cm, med fordybet versalindskrift i fodfeltet, der indrammes af småvolutter. I hjørnerne evangelistcirkler, der foroven skærer sig ind i et tvilling-bueslag, hvorunder det omtalte ægtepar står. Manden har halvlangt, lokket hår og skæg, der delvis dækker hans halsklud. Den knælange kjortel, med ærmeopslag og mange, tætsiddende knapper hele vejen ned, er knappet til livet; også lommeklapperne har knapper. Skoene har hæle og klap foran. Kvinden bærer konehue, rund krave over det glatte liv og foldet skørt under »foldekåben«, der er lukket i halsen med et sløjfebånd; næsten spidse sko. 1905 opsat mod korets østmur.[7]

3) (Fig. 18). O. 1780-1800, rimeligvis fra billedhuggeren Jens Hiernøes Horsens-værksted (1748-1801).

Rød sandsten, 177x113 cm, den fordybede kursivindskrift næsten nedslidt. Stenens udsmykning følger det skema, som kendes fra en række af billedhuggerens gravsten fra Horsensegnen,[51] med paralleller til flere sten i Hads herred (Randlev, Hundslund): Et retkantet skriftfelt med øvre hjørneudvidelser, hvorunder er ophængt bånd med dødssymboler, kranium, knogler, timeglas og blomster. Foroven står Louis-Seize-vaser og herimellem den opstandne Kristus med sejrsfanen, i skybræmme. Nederst en bladkrans hvorigennem er stukket skriftbånd, le og kornneg. 1905 opsat mod korets østmur.[7]

†*Gravtræer* og *-rammer.* I kirkens regnskaber for årene 1739-67[14] er opført indtægter for anbringelse af ligtræer m.m. på kirkegården: 1739 48 sk. for en træramme over sal. Jens Laursen, 1745/46 24 sk. for et ligtræ over Jens smeds barn, året efter 48 sk. for hvert af de træer, der blev lagt over henholdsvis Peder Laursens hustru og Frands Rasmussen og hustru. 1761/62 betalte Jens Herlewsen 1 rdl. for to ligtræer.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præstearkiv: Storring kopibog 1751-1806 (C 357.35). - *Ved embedet:* Synsprotokol for Sønder Galten kirke 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske landsbykirker, III, 1885, s. 241-43. - Indberetninger ved Henry Petersen 1885 (epitafier), Chr. Axel Jensen 1907 og 1911 (notater om inventar og epitafier), Niels Termansen 1915 (mindetavle og våbenskjol-

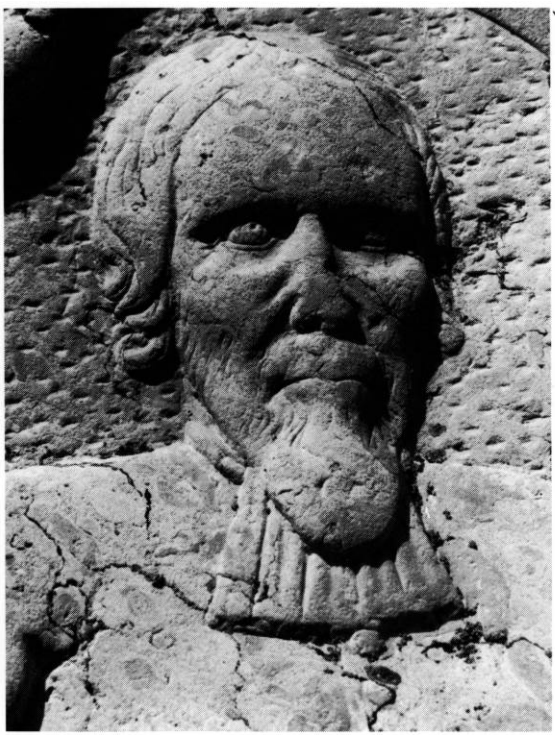

Fig. 20 og 21. Detaljer fra gravsten nr. 2, (jfr. fig. 19) (s. 2116). JJF fot. 1982. - *Details from tombstone no. 2.*

de), Kristian Due 1916 (notits om inventar), Vibeke Michelsen og Jens-Jørgen Frimand 1978 (inventar og gravminder). - Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1982.

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Usigneret tegning af dåbsfad o. 1813. - Opstalt og plan af kirken før ombygningen 1881 af V. Th. Walther (svarer til tegningerne i LA Vib.: Bygningsinspektoratet Århus (B 239.121)).

[1] LA Vib. Skanderborg rytterdistrikts godsarkiv. Jordebogsekstrakter m.m. 1719-69 (GRyt 8.9). Auktionsforretning 1767.
[2] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1765-88 (C 3.1154).
[3] LA Vib. Århus bispearkiv. Framlev herredsbog 1661 (C3.1078).
[4] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).
[5] LA Vib. Skanderborg og Åkær amter 1661-1799. Div. dokumenter 1720-29; bøndernes svarskrivelse af 5. august 1728 (B 5C.209).
[6] LA Vib. Sabro m.fl. hrdr.s provsti. Synsprotokoller 1845-1921 (C 30.5-10).
[7] Synsprotokol 1862ff.
[8] Ra DaKanc. Seks års kirkegsk., indsendt 1620 (B 184e).
[9] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkergsk. o.l. vedr. landsogne 1671-1712 (C 3.2434) samt note 4 og 8.
[10] Beskrivelsen hviler i første række på V. Th. Walthers indberetning til ministeriet 8.juni 1881 med grundplan og opstalt, koncept i LA Vib. Bygningsinspektoratet Århus. Forskellige kirker E-G, 1850-1905 (B 239.121), samt synsprotokollen 1862.
[11] Sml. Mackeprang: Granitportaler, s. 298.
[12] RA. Rtk. Rev. rgsk. Århus stifts kirkergsk. 1680-94.
[13] RA. Rtk. Rev. rgsk. Synsforretning for jyske rytterdistriktskirker 1754, samt note 7 og 10.
[14] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. for Skanderborg rytterdistrikt 1739-67.
[15] 1890 fandtes der et teglhængt †sprøjtehus tæt ved kirken (note 7).
[16] LA Vib. Århus bispearkiv. Rgsk. for rytterdistrikternes kirker 1716-23 (C 3.2439).
[17] LA Vib. Skanderborg og Åkær amter 1661-1799. Div. dokumenter 1730-35 (B 5C.210).
[18] Sml. note 10.
[19] Sagens akter i RA. Kultusmin. 1. dpt., journalsag F1400 (1880-85).
[20] Våbenhuset skulle afløses af et kampestenshus,

Fig. 22. Alterbord 1884, tavle 1938, med maleri 1913 af Sophus Vermehren (s. 2107). NE fot. 1978.-*Altar 1884 and altarpiece 1938 with painting from 1913 by Sophus Vermehren.*

svarende til materialerne i kor og skib; tårnet skulle forhøjes og den åbne begravelse (se denne) flyttes til tårnrummet, hvis dør blev tilmuret, og hvortil der blev brudt en åbning i skibets vestgavl; der skulle overalt indsættes nyromanske vinduer, og hjørnekvadrene skulle renses for kalk. Plan og opstalt med de foreslåede ændringer i bygningsinspektoratets arkiv (note 10).

[21] Til udførelsen af Walthers restaureringsprojekt kunne ministeriet anbefale én af følgende tre kirkekyndige arkitekter: V. Puck, Århus, H. Paludan, Viborg og F. Uldall, Randers.

[22] En afbankning af væggenes hvidtelag viste, at der ikke fandtes kalkmalerier i kirken (udateret brev til direktøren for mindesmærkernes bevaring; NM2 korresp.).

[23] HofmFund. II, 1756, s. 299 og III, 1758, s. 202 f.

[24] LA Vib. Århus bispearkiv. Rgsk. for rytterdistrikternes kirker 1713-24 (C 3.1155).

[25] Skænket af en kvindekreds i Galten (korresp. i NM2).

[26] Uldall.

[27] Jfr. ældre fot. i NM2.

[28] Det omtalte altersæt var solgt til skovrider i Silkeborg len Hans Worm, der desuden havde erhvervet andet tyvegods fra Rud kirke af samme mand. Jy-Saml. 3. rk. VI, 331 og 345.

[29] LA Vib. Kirkesessionerne f. rytterdistrikterne. 1724-34. Synsprotokol f. kirker i Skanderborg m.fl. rytterdistrikter (X 156.4).

[30] RA. Rtk. Rev. rgsk. Summarisk rgsk. m. beviser f. jyske rytterdistrikts kirker 1769.

[31] Jfr. Stjær note 30.

[32] Røgelsekarret stammer måske fra Nr. Galten, Randers amt. I Århus museums gamle protokol nr. 192 er proveniensen S. Galten, der imidlertid ved indførsel i en nyere protokol (nr. 103) er blevet til Galten kirke, Galten hrd., Randers amt. Et ældre fot. i NM2 har proveniensen: Galten k.? [Århus].

[33] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn 1830-35 (C 3.1177).

[34] LA Vib. Århus amts nrdr. provsti. 1812-26, 1827-44 (C 291.2).

[35] RA. DaKanc. Koncepter og indlæg til sjæll. reg. 1701, nr.73.

[36] Måske et arbejde af Morten snedker fra Skovby ligesom egnens øvrige?

[37] Således de to gavle, der nu ligger i tårnets 2. stokværk.

[38] Et **panelstykke,* nu i Den gamle By (inv. nr. 1766), skal stamme fra Galten kirke, men proveniensen synes usikker. Panelet, der er fra o. 1650 og har malerier af Kristus og fire apostle i de 5½ felter, måler 98 cm i højden og er 381 cm langt; gesims og fodbrætter er gennemgående. Stykket har antagelig udgjort en del af et pulpiturpanel, der sandsynligvis har omfattet malerier af alle 12 apostle. Panelets fulde længde stemmer hermed ikke overens med den nedrevne kirkes bredde. Heller ikke regnskaberne tyder på, at kirken har haft et pulpitur før det 1736 skænkede. Måske stammer panelet fra Nr. Galten kirke, Randers amt?

[39] Zachariasen: Orgelfortegn.

[40] Et beløb var også beregnet til alterets forsyning med vokslys (note 23).

[41] LA Vib. V.Lisbjerg og Framlev hrd.s provsti 1826. Provstiets kirker m.m. 1846-1931 (C 30.65).

[42] RA. Rgsk. ældre end 1559. Fortegn, over afleverede klokker 1528-29. 108A.

[43] Kalken er ikke omtalt af Henry Petersen 1885, men kan være fundet senere eller være tilføjet ved den almindelige istandsættelse.

[44] Figurerne, der stilistisk nøje svarer til de øvrige, har uden tvivl hørt til epitafiet, som vist på fig. 14 og beskrevet af Henry Petersen 1885, mens epitafiet opbevaredes hos kirkeværgen.

[45] Endnu en figur, en engel, 55 cm høj, med en rem skråt ned over brystet, højre hånd oprakt og i den venstre, nedadstrakte en bog (inv. nr. 13569), har antagelig hængt frit under epitafiet (jfr. kor-

resp. 1911 i NM samt oplysninger fra museumspædagog Vivi Jensen, Koldinghus).

[46] Restauratoren var en stukkatør Nielsen; jfr. brev af 4. april 1911 i NM2.

[47] 1868 fik kirkeværgen pålæg om at nedtage de såkaldte *æreskranse* til erindring om afdøde, når kransene havde hængt tre måneder; samtidig kunne ikke tillades, at man slog søm i epitafierne til ophængningen (note 7).

[48] Henry Petersens indb. 1885.

[49] Korresp. i NM2.

[50] 1839 (note 24) og 1878 (note 6); repareret 1914 og 1937 (korresp. i NM2).

[51] Otto Norn, i Vejle amts årbog 1938, s. 196ff.

SUMMARY

The church, which in 1884 replaced a small Medieval building, was built by the architect Vilhelm Puck. The building is kept in the same dry Neo-Romanesque style as the church in Bering with which it has many features in common. - The earlier church when demolished in 1884 consisted of a Romanesque chancel and nave built of rough and split fieldstones, to which were added a Late Gothic tower in the west with a half-timbered upper part, and a porch in the south partly half-timbered. Two granite string courses carved in relief have been transferred to the present church. One course is decorated with palmette, the other with acanthus.

The furniture is in the main contemporary with the building from 1884 and designed by the same architect. The altarpiece, however, was renewed in 1938, making use of an earlier altar painting from 1913 executed by the painter Sophus Vermehren.

From the church that was demolished come the Romanesque baptismal font and its dish from c. 1550, the chalice and paten from 1736 and the chandelier, 1600-50, the latter donated by the patrons of the church, Bartram Buchwald (†1736) and his wife. He was secretary to the Royal hunt and Military Conscription Board, and he and his wife enriched the church with many other items that have now disappeared, as has their sepulchral chapel at the west end of the nave. However, one sepulchral tablet has been transferred to the Koldinghus museum.

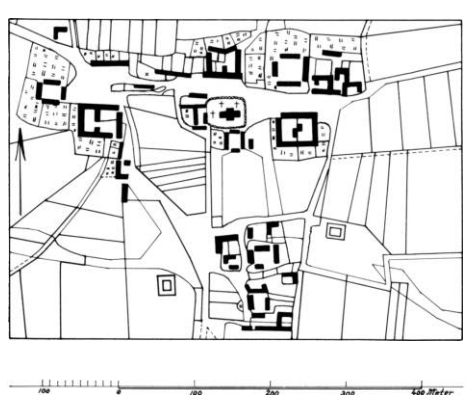

Fig.23. Landsbyplan 1:10000, målt 1781-82. - *Map of the village 1781-82.*